

Sisekaitseakadeemia

Politseikolledž

Marko Tomingas

LÄBIOTSIMINE KUI SEKKUMINE ISIKU

PÕHIÕIGUSTESSE

Lõputöö

Juhendaja:

Riina Kroonberg

Tallinn 2007

ANNOTATSIOON

Lõputöö teema on „Läbiotsimine kui sekkumine isiku põhiõigustesse”. Töö on kirjutatud eesti keeles ning koosneb 42 leheküljest. Töö sisaldab ühte lisa: läbiotsimise protokollide ja määruste analüüsi ankeeti. Lõputöö koostamisel on kasutatud 18 allikat (sh normatiivaktid ja kohtulahendid), millele on töös viidatud.

Töö eesmärk on uurida teoreetilist ja praktilist probleemistikku seoses läbiotsimise toimetamisega isikule tekitada võidava materiaalse kui mittemateriaalse kahjuga ja isiku põhiõiguste riivega. Siit ka põhilised märksõnad, millega tööd lugedes sagedasti kokku puututakse: läbiotsimine; läbiotsimise küllaldane alus; läbiotsimise eesmärk; materiaalne ja mittemateriaalne kahju; kodu, vara ja eraelu puutumatus. Töö raames käsitleb autor läbiotsimist reguleerivat seadusandlust ja toob näiteid läbiotsimisega reaalselt kaasnevatest probleemidest.

Lõputöö käigus uuris autor Harju Maakohtu Liivalaia kohtumajas olevates kriminaaltoimikutes sisalduvaid läbiotsimise protokolle ja määruseid.

Lõputöö uudsus seisnebki asjaolus, et enne kriminaaltoimikute analüüsi ei leidnud töö autor uuringuid, kus oleks analüüsitud läbiotsimiste tulemuslikkust ja läbiotsimise toimetamisel läbiotsimisprotokollis kajastuva tulenemist läbiotsimismäärusest.

SISUKORD

ANNOTATSIOON	2
SISUKORD	3
SISSEJUHATUS.....	4
1. PÕHIÕIGUSED	6
1.1 Läbiotsimisega seotud põhiõigused ja nende tähtsus	6
1.2 Läbiotsimisega seotud inimõigused ning nende erinevus võrreldes põhiõigustega	8
1.3 Õiguspärane ja mitteõiguspärane riive	9
1.4 Isiku õigus õiguskaitsele õigusriive korral	11
2. PUUTUMUSES OLEVAD ISIKUD	14
2.1 Õigusriived kodu, vara ja eraelu puutumatusel.....	14
2.2 Läbiotsimisest tingitud tervisekahju tekitamine	16
2.3 Igamise teel saadud vara omanikult äravõtmine.....	17
3. LÄBIOTSIMINE	19
3.1 Läbiotsimise eesmärk ja õiguslik alus	19
3.2 Läbiotsimise põhiprintsiibid ja rakendamine.....	21
3.3 Toimingule allutatud isikute õigused.....	25
3.4 Edasised toimingud läbiotsimisel leitud ja äravõetud esemetega.....	28
3.5 Probleemid esemete ja dokumentide äravõtmisel.....	28
4. LÄBIVIIDUD UURIMUSE ANALÜÜS	30
4.1. Uurimuse kirjeldus.....	30
4.2 Uurimuse analüüs ja tulemused	31
4.3 Uurimuse tulemusena tehtavad järeldused hüpoteesi kohta	33
KOKKUVÕTE.....	36
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	38
VIIDATUD ALLIKATE LOETELU	39
LISAD	41
Lisa 1: Toimikute analüüs.....	41

SISSEJUHATUS

Lõputöös käsitleb autor läbiotsimisega seotud temaatikat. Töö eesmärk on uurida läbiotsimise kui uurimistoimingu seaduslikke aluseid. Hinnata läbiotsimisega kaasnevaid negatiivseid mõjusid ja tagajärgi toimingule allutatud isikutele kui temaga puutumuses olevatele isikutele.

Läbiotsimistoimingute seaduslikkuse analüüsimiseks kasutab autor Euroopa inimõiguste konventsioonis sätestatud õigusi ja vabadusi, võrdlemaks neid Eesti Vabariigi Põhiseaduse põhiõiguste, vabaduste ja kohustustega ning nendest tulenevate Kriminaalmenetluse seadustiku vastavate sätetega.

Läbiotsimise kui võimaliku isiku põhiõigustesse sekkumise eelduseks oleva küllaldase ja põhistatud aluse olemasolu analüüsimisel lähtub autor eelkõige kriminaalmenetluse eesmärgist. Sealjuures avab ja sisustab autor mõistete küllaldane ja põhistatud alus olemuse ja mõiste.

Autor analüüsib küllaldase alusega või kindla eesmärgiga läbiotsimise toimetamisega kaasnevat võimalikku kahju kriminaalasjas kahtlustatava isikuga puutumuses olevate isikute kodu, vara või eraelu puutumatusele. Samuti toob autor näiteid läbiotsimisega isikutele tekitatud kahjust ning käsitleb nimetatud uurimistoimingule allutatud isiku õigusi ja kohustusi.

Lõputöös on püstitatud hüpotees: Piisav eeltegevus ja informatsioon võimaldavad läbiotsimistoimingu läbiviimise vähem põhiõigusi riivavamal viisil.

Hüpoteesi tõestamiseks või ümberlükkamiseks analüüsib autor kindlaksmääratud kriteeriumite alusel Harju Maakohtu Liivalaia kohtumaja 2004 – 2006. a kriminaaltoimikutes sisaldavaid läbiotsimise protokolle ja määrusi.

Lõputöö koosneb neljast üksteisega seotud peatükist, millest esimene on sisustatud Euroopa inimõiguste konventsioonis ja Eesti Vabariigi Põhiseaduses sätestatud õiguste ja

vabaduste analüüsiga. Teine peatükk kriminaalasjas kahtlustatavaga puutumuses olevatele isikutele tekitatud kahjuga ning kolmas peatükk läbiotsimise õigusliku regulatsiooniga. Neljandas peatükis annab autor ülevaate läbiviidud uuringust ning selle tulemustest.

1. PÕHIÕIGUSED

Põhiõigused, vabadused ja kohustused on sätestatud Eesti Vabariigi põhiseaduse teise peatüki neljakümne kaheksas paragrahvis. Teises peatükis sätestatud õigused ja vabadused katavad kogumis kõiki olulisi rahvusvaheliselt tunnustatud inimõigusi ja vabadusi, olles sel moel arenenud ja kaasaegne õiguste ja vabaduste esitus¹.

Põhiõiguste ja vabaduste funktsiooniks on tagada igäühe vaba eneseteostus ühtsete reeglite alusel ja kaitsta avaliku võimu omavoli eest. Teatud piiratud juhtudel on võimalik ka õiguste ja vabaduste kaitse, kui põhiõigusi või vabadusi rikutakse mitte avaliku võimu, vaid teise inimese või eraõigusliku institutsiooni poolt. Sellele kaitsele viitab ka Eesti Vabariigi põhiseaduse § 19 lg 2, mille kohaselt „igäüks peab oma õiguste ja vabaduste kasutamisel austama ja arvestama teiste inimeste õigusi ja vabadusi ning järgima seadust”².

Põhiõigused ja vabadused on subjektiivsed õigused, mis loovad nende kandjale võõrandamatu ja ainult seadusega piirata võidava õiguse nende vabaks kasutamiseks. Ühtlasi sisaldavad nad negatiivset kohustust ehk keeldu avalikul võimul mitte sekkuda põhjendamatult õiguste ja vabaduste vabasse kasutamisse. Lisaks negatiivsele kohustusele mitte sekkuda loovad õigused ja vabadused avalikule võimule ka positiivse kohustuse luua tingimused õiguste ja vabaduste sisuliseks ja efektiivseks kasutamiseks (nt võtta tarvitusele abinõud elu kaitseks, piinamise vältimiseks, omandi rahumeelseks kasutamiseks jmt).³

1.1 Läbiotsimisega seotud põhiõigused ja nende tähtsus

Eesti Vabariigi põhiseaduse § 14 järgi on „õiguste ja vabaduste tagamine seadusandliku, täidesaatva ja kohtuvõimu ning kohalike omavalitsuste kohustus”⁴.

¹ Maruste, R. 2004. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja –vabaduste kaitse. Tallinn: Juura, 235

² sama, 238

³ sama

⁴ Eesti Vabariigi Põhiseadus 28.06.1992.- RT 1992, 26, 349 ,RT I 2003, 64, 429

See tähendab, et avalikul võimul on kohustus sekkuda. Seda aga ainult tervise, kõlbluse, avaliku korra, või teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks, kuriteo tõkestamiseks või kurjategija tabamiseks. Avalik võim ei tohi ületada temale seadusega kehtestatud kohustusi vastavalt põhiseaduse § 13 lg-le 2, kus on sätestatud „seadus kaitseb igaühte riigivõimu omavoli eest”⁵.

Selleks, et kaitsta isiku põhiõigusi, vabadusi ja kohustusi teiste isikute või eraõiguslike institutsioonide eest, tuleb avalikul võimul läbiotsimisega seonduvalt paratamatult sekkuda abivajaja kaitseks kellegi perekonna- ja eraellu ning õiguspäraselt riivata omandi ja kodu puutumatust.

Eesti Vabariigi põhiseaduse § 26 kohaselt „igaühel on õigus perekonna- ja eraelu puutumatusele. Riigiasutused, kohalikud omavalitsused ja nende ametiisikud ei tohi kellegi perekonna- ega eraellu sekkuda muidu, kui seaduses sätestatud juhtudel ja korras, tervise, kõlbluse, avaliku korra või teise inimese õiguste ja vabaduste kaitseks, kuriteo tõkestamiseks või kurjategija tabamiseks”⁶. Antud paragrahvi piiranguga kitsendatakse ühtede inimeste õigusi, et kaitsta teiste inimeste või inimeste gruppide huve, millega antakse avalikule võimule õigus sekkuda kriminaal- ja haldusõiguslikke vahendeid kasutades.

Vastavalt põhiseaduse § 32 lg-le 1 on igaühe omand puutumatu ja võrdselt kaitstud. See tähendab, et riigil on kohustus kehtestada reeglid, mille järgi on võimalik omandit kaitsta ning teatud juhtudel, kui toime on pandud kuritegu- võtta omandiõiguse ründaja õiguslikule vastutusele⁷. Samuti on põhiseaduse § 32 lg 2 „igaühel on õigus enda omandit vabalt vallata, kasutada ja käsutada. Kitsendused sätestab seadus” põhimõtteks seadusreservatsiooniga kinnitada omandi vaba kasutamise piirangud, reguleerimaks omandiõigust ning ühiskonnaelu korraldust.

Kolmandaks otseselt läbiotsimisega seotud põhiseaduse sätteks on § 33, mille järgi on kodu puutumatu. Kellegi eluruumi, valdusesse, töökohta ei tohi tungida ega neid ka läbiotsida, välja arvatud seadusega sätestatud juhtudel ja korras avaliku korra, tervise või

⁵ Eesti Vabariigi Põhiseadus 28.06.1992.- RT 1992, 26, 349 ,RT I 2003, 64, 429

⁶ sama

⁷ Truuväli, E- J. jt. 2002. Eesti Vabariigi Põhiseadus Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 275

teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks, kuriteo tõkestamiseks, kurjategija tabamiseks või tõe väljaselgitamiseks kriminaalmenetluses⁸. Sellest tuleneb otseselt avaliku võimu negatiivne kohustus hoida kodu puutumatu ning positiivne kohustus kaitsta isiku põhiõigusi teiste inimeste või inimgruppide eest. Kõik need kolm paragrahvi on seadusreservatsiooniga põhiõigused, mis annavad avalikule võimule õiguse isikute põhiõiguste kaitseks riivata õiguspäraselt teiste isikute huve.

1.2 Läbiotsimisega seotud inimõigused ning nende erinevus võrreldes põhiõigustega

Riikidevahelised välislepingud saavad olla nii õiguslikult siduvad kui ka õiguslikult mittesiduvad. Õiguslikult mittesiduvad on välislepingud, mis on sellistena neis endis ettenähtud või kui riik ei ole lepinguga ühinemise menetluses jõudnud veel selle jõustumise ehk õigusliku siduvuse staadiumi⁹. Üheks selliseks välislepinguks võib lugeda Euroopa Liidu põhiõiguste hartat, millest kujuneb Euroopa Liidu põhiseaduse põhiõiguste osa ning on seega rohkelt käsitlust leidnud, kuid ei ole Eestile õiguslikult siduv ega otsekohaldatav¹⁰.

Eestile õiguslikult siduv, otsekohaldatav ning kohtulikult realiseeritav on Euroopa Inimõiguste konventsioon selles sisalduvate õiguste ja vabadustega. Konventsioon toob Eestile kaasa vastutuse teiste selle lepingu osalusriikide ees, mida realiseeritakse Euroopa Nõukogu ja rahvusvahelise avalikkuse kaudu. Samuti annab konventsioon igapäevase võimaluse väljuda siseriiklikust kohtusüsteemist ja esitada kaebus oma riigi vastu ning vaidlustada ka oma riigi kõrgema kohtu otsuseid, kui on võimalus, et esineb vastuolu konventsiooniga võetud kohustuste ja siseriikliku õiguse või selle kohaldamispraktika vahel.¹¹

Kuigi Euroopa inimõiguste konventsioon on õiguslikult siduv, ei ole Euroopa inimõiguste konventsiooni täitmist kontrollival Euroopa Inimõiguste Kohtul (edaspidi EIÕKohus)

⁸ Eesti Vabariigi Põhiseadus 28.06.1992.- RT 1992, 26, 349 ,RT I 2003, 64, 429

⁹ Maruste, R. 2004. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja –vabaduste kaitse. Tallinn: Juura, 72

¹⁰ samas, 237

¹¹ samas, 236

pädevust tühistada siseriiklikke õigusakte või toiminguid. Seda peab tegema liikmesriik ise. Samas võib jätta liikmesriik oma otsuse muutmata, riskides sel juhul rahvusvahelise poliitilise ja lepingulise usaldusväärsuse kaotamisega.¹²

Ka on jäetud lahtiseks, milliste konkreetsete meetodite ja vahenditega osalusriik oma lepingujärgseid kohustusi täidab¹³. See tähendab, et osalusriik võib uurimistoiminguid läbi viia endale sobival viisil, mis ei ole vastuolus Euroopa inimõiguste konventsioonis sätestatuga. EIÕKohus kontrollib vaid vastuolude ilmnemist või puudumist konventsioonis sätestatu ja siseriiklikus õiguses kohaldatu vahel, järgides seejuures EIÕKohtu varasemaid kohtulahendeid.

Pere ja kodu puutumatuse tagamiseks on Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 8 märgitud Eesti Vabariigi põhiseaduses sisalduvaga sarnased põhimõtted: "Võimud ei sekku selle õiguse kasutamisse muidu, kui kooskõlas seadusega ja kui see on demokraatlikus ühiskonnas vajalik riigi julgeoleku, ühiskondliku turvalisuse või riigi majandusliku heaolu huvides, korratuse või kuriteo ärahoidmiseks, tervise või kõlbluse või kaasinimeste õiguste ja vabaduste kaitseks¹⁴."

1.3 Õiguspärane ja mitteõiguspärane riive

Peaaegu ükski põhiõigus ega vabadus ei ole piiramatu. Oma vabaduse teostamisel põrkub inimene teiste inimeste või inimgruppide huvidega viimaste realiseerimist takistades või neid huvisid muul moel riivates. Absoluutsetele subjektiivsetele õigustele vastavate kohustustena on nimetatud piinamise ja alandava kohtlemise keeldu, orjuses pidamise keeldu, keeldu sama teo eest mitu korda karistada.¹⁵

¹² Maruste, R. 2004. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja –vabaduste kaitse. Tallinn: Juura, 237

¹³ sama

¹⁴ Eesti Vabariigi Põhiseadus 13.03.1996.- RT II 1996, 11/12, 34 , RT I 2005, 39, 308

¹⁵ Lõhmus, U. 2003. Inimõigused ja nende kaitse Euroopas. Tartu: Iuridicum, 181

Avalikul võimul on õigus piirata isiku põhiõigusi või vabadusi kaasinimese põhiõiguste või vabaduste kaitseks. Samuti on see ka läbiotsimist kõige enam puudutava perekonna- ja eraelu puutumatuse, omandi puutumatuse ja kodu puutumatuse korral. Selliseid õiguspäraseid õigusriiveid kannavad üldjuhul põhiseaduse põhiõiguste, vabaduste ja kohustuste peatüki paragrahvide teised lõiked, kus enamasti on õigusriive välja toodud sõnadega „välja arvatud seadusega sätestatud juhtudel ja korras”.

Õigusriive õiguspärasuse või mitteõiguspärasuse kontrolliks kasutab EIÕKohus sekkumise õigustatuse tuvastamise skeemi, mille alusel tuleb kontrollida kõik järgmised tingimused:

- 1) piirangul on õiguslik alus või mitte;
- 2) piirang teenib ühte piirangusättes loetletud eesmärkidest (legitiimne eesmärk);
- 3) piirang on vajalik demokraatlikus ühiskonnas.

Piirangusätete kõiki elemente hõlmava printsiibina on inimõiguste kohus kehtestanud nõude, et piirangusätteid tuleb tõlgendada kitsendavalt. Kasvõi ühe tingimuse puudumisel on tegemist Euroopa inimõiguste konventsiooni rikkumisega ja kohus ülejäänud tingimuste täidetust ei kontrolli. Sarnaste tingimuste põhjal tuvastab riive õiguspärasust või mitteõiguspärasust ka Riigikohus.¹⁶

Euroopa inimõiguste konventsiooni preambulas on nimetatud üheks konventsiooni põhiväärtuseks seaduslikkust. Selle põhimõtte eesmärk on tagada isikute kaitse riigivõimu omavoli eest ja tagada isikute õiguskindlus. Selleks on leitud, et piirang peab olema küllaldaselt sätestatud, piiratud õigusnorm peab olema kättesaadav, piisavalt selge ja selle rakendamise õiguspärasus peab olema kontrollitav.¹⁷

Konventsioonist tulenevalt peavad piirangu küllaldaselt sätestatuse täitmiseks olema piirangud tagatud seadusjõuliste õigusaktidega. Täitevvõim tohib vaid täpsustada põhiõiguste piirangute ulatust ja rakendamise korda mitte luua iseseisvaid piiranguid. Samuti peab olema piirangute rakendamise ulatus kontrollitav. Kättesaadavuse põhimõtte täitmiseks piisab sellest, kui õigusakt või kohtuotsus on avaldatud ametlikus väljaandes. Selguse ja ettenähtavuse tagamiseks võiks määratlemata õigusmõistete ja liiga abstraktselt

¹⁶ Lõhmus, U. 2003. Inimõigused ja nende kaitse Euroopas. Tartu: Iuridicum, 183

¹⁷ samas, 184

määratud piirangunormide puhul olla avaldatud paralleelselt ka kohtupraktikat õiguspiirangute kohta, et kaebajal oleks võimalik oma käitumist reguleerida. Viimase puhul ei tähenda piirangut tõlgendava kohtupraktika puudumine veel konventsiooni põhimõtetega vastuollu minemist.¹⁸

Seega peab läbiotsimisega seotud õiguspiirang olema küllaldaselt sätestatud ning olema avaldatud ametlikus väljaandes. Eestis on läbiotsimine kirjapandud Kriminaalmenetluse seadustikus § 91 lg 1, kus on sätestatud nii eesmärgid kui ka piirangu ulatus toimingu läbiviimisel¹⁹. Kontroll toimingu õiguspärasuse üle on pandud riigiprokurörile kui ka kriminaalkohtutele. Seega on nimetatud kriteeriumite järgi põhiseaduses sätestatud õigus- ja vabaduspiirang läbiotsimise teostamise lubamiseks õiguspärane.

1.4 Isiku õigus õiguskaitsele õigusriive korral

Isiku õigus õiguskaitsele tuleneb Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklist 6 lg 1, mille järgi „igaühel on oma tsiviilõiguste- ja kohustuste või temale esitatud kriminaalsüüdistuse üle otsustamise korral õigus õiglasele ja avalikule asja arutamisele mõistliku aja jooksul sõltumatus ja erapooletus, seaduse alusel moodustatud õigismõistmise volitustega institutsioonis²⁰”. Eesti Vabariigi põhiseaduse §-s 15 on mõte edasi antud pisut laiemalt „igaühel on õigus pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse²¹.” Kuigi Euroopa inimõiguste konventsioonist tulenevalt on isikul õigus pöörduda kohtusse tsiviilõiguste- ja kohustuste või temale esitatud kriminaalsüüdistuse üle otsustamiseks, käsitletakse antud artiklit laiemalt ja arvestatakse siia sisse ka haldusõigusest tulenevad vaidlused²².

Kriminaalmenetluses on isikul õigus olla kohal asja arutamisel kohtus võistlevas protsessis. Samuti on tal õigus karistuse määramisel vastavalt põhiseaduse §-le 24 otsuse edasikaebamisele kõrgemalseisvale kohtule. Edasikaebamise õigus on sätestatud

¹⁸ Lõhmus, U. 2003. Inimõigused ja nende kaitse Euroopas. Tartu: Iuridicum, 185-195

¹⁹ Kriminaalmenetluse seadustik 12.02.2003.- RT I 2003, 27, 166, RT I 2006, 48, 360

²⁰ Eesti Vabariigi Põhiseadus 13.03.1996.- RT II 1996, 11/12, 34, RT I 2005, 39, 308

²¹ Eesti Vabariigi Põhiseadus 28.06.1992.- RT 1992, 26, 349, RT I 2003, 64, 429

²² Lõhmus, U. 2003. Inimõigused ja nende kaitse Euroopas. Tartu: Iuridicum, 142

Kriminaalmenetluse seadustikus § 318, mille järgi on kohtumenetluse poolel esimese astme kohtu otsusega mittenõustumisel õigus esitada apellatsioon kõrgema astme kohtusse²³. Kui isik tunneb, et kriminaalmenetluse käigus on tekitatud temale moraalselt või materiaalselt kahju, on tal õigus pöörduda tsiviilkohtusse kahju hüvitamise nõudeõigusega.

Kohtueelses menetluses teostatavate kriminaalmenetluslike toimingute õiguspärasuse hindamiseks on isikul õigus pöörduda prokuröri ning tema otsusega mittenõustumisel riigiprokuröri poole. Riigiprokuröri otsusega mittenõustumise korral on kaebajal õigus pöörduda eeluurimiskohtuniku poole. Eeluurimiskohtuniku otsust politsei poolt läbiviidavate toimingute õiguspärasuse üle edasi kaevata ei saa.

1997 aasta 4. juuli Tiit Veeber`i kohtuasi Eesti Vabariigi vastu on üheks näiteks õigusriive tõttu kannatava isiku õigusest õiguskaitsele. Selles käsitleti kaebaja kaebust kohtusse pöördumise rikkumise osas. Nimelt väitis Tiit Veeber, et kuna kohtud keeldusid tema kaebust läbi vaatamast, siis rikkusid nad tema õigust pöörduda kohtusse Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 6 lg 1 kohaselt. Kaebaja ei püüdnud esitada tsiviilhagi kuna prokurör ega halduskohus ei tuvastanud politsei tegevuses isiku õiguste rikkumist ning tsiviilkohtul ei olnud volitusi hinnata kriminaalmenetluse raames, läbiotsimise eesmärgil, töökohta tungimise õiguspärasust. Seega uskus kaebaja, et väljavaated soovitud tulemuse saamiseks puuduvad.²⁴

Üheks EIÕKohtu põhimõtteks on, et õiguskaitsevahendi olemasolu peab olema piisavalt kindel nii teoorias kui ka praktikas, sest vastasel korral ei ole see kättesaadav ega tõhus. Sellest lähtuvalt analüüsis EIÕKohus kaebust ja leidis, et aastatel 1996-1997 puudus Eestis piisav kohtupraktika töökohta läbiotsimise osas, millest nähtuks, et kahju hüvitamist käsitlev tsiviilhagi oleks sobiv õiguskaitsevahend võimaldamaks vaidlustada politsei meetmeid kaebaja ettevõtte ruumides. Kohus leidis, et tsiviilkohtul põhineva õiguskaitsevahendi olemasolu ei olnud piisava kindlusega tõendatud ning seega oli rikutud konventsiooni artiklit 6 lg 1.²⁵

²³ Kriminaalmenetluse seadustik 12.02.2003.- RT I 2003, 27, 166, RT I 2006, 48, 360

²⁴ Lõhmus, U. 2003. Inimõigused ja nende kaitse Euroopas. Tartu: Iuridicum, 394-396

²⁵ Lõhmus, U. 2003. Inimõigused ja nende kaitse Euroopas. Tartu: Iuridicum, 396-397

Euroopa inimõiguste konventsioonist kui Eesti Vabariigi põhiseadusest nähtub, et igal isikul on õigus temale tekitatud õigusriive korral pöörduda kohtusse. Täpsem kontrollimehhanism õiguste riive tuvastamiseks on jäetud igale osalusriigile endale välja töötada. Konkreetsemad õigusaktid tulenevad siseriiklikust õigusregulatsioonist, mille ülesandeks on tagada üldpõhimõtete täitmine isiku õiguste kaitse tagamiseks.

2. PUUTUMUSES OLEVAD ISIKUD

Eestis kehtiva seadusandluse järgi ei ole võimalik käsitleda läbiotsimist ja sellega kaasnevaid probleeme ilma, et oleks vaadeldud tekitatud kahju toimingule allutatud isikuga puutumuses olevatele isikutele. Kriminaalmenetluse seadustiku § 228 lg-st 1 tulenevad nii menetlusosalise kui menetlusvälise isiku õigused kaebuse esitamiseks uurimisasutuse menetlustoimingu või määruse peale, kui kaebuse esitaja leiab, et menetlusnõuete rikkumine menetlustoimingu tegemisel või määruse koostamisel on kaasa toonud tema õiguste rikkumise²⁶. Seega peab läbiotsimise toimetamisel järgima nii toimingule allutatud isiku kui ka temaga puutumuses olevate isikute põhiõigusi ning tõendite kogumisel kindlaks määratud korda, et menetlusosalisel ega menetlusvälisel isikul ei tekiks kohtueelse menetleja suhtes põhjendatud kaebust temale tekitatud materiaalse või moraalse kahju kohta. Samuti vältimaks tõendite kogumise korra rikkumist ja seeläbi tõendite lubamatuks tunnistamist.

Lisaks menetlusvälistele isikutele nagu lapsed, abikaasa, vanemad, kaasüürnik, ühiselamu kaaslane, juhtkonna liige jne saab menetlusväliste isikute hulka liigitada ka heauskse omaniku, kelle vara on väljunud selle esialgse omaniku valdusest tema tahte vastaselt ning jõudnud uue omanikuni läbides mitu vaheetappi. Seejuures võib täiendavaid probleeme tekitada tõik, et ese on pärit välisriigist ja uue omaniku omandust kinnitav dokumentatsioon ei pruugi olla korras.

2.1 Õigusriived kodu, vara ja eraelu puutumatusetele

Eesti Vabariigi põhiseaduse §-des 26, 32, 33 on välja toodud isikute põhiõigused, mis võivad olla kohtueelses menetluses peamiseks komistuskiviks liiga rutaka või läbimõttlemata läbiotsimistoimingu teostamisel.

²⁶ Kergandberg, E, Sillaots, M. 2006. Kriminaalmenetlus. Tallinn: Juura, 406

Nimetatud kolme paragrahvi vahele võiks tõmmata joone, kus ühele poole jääks põhiseaduse § 26 ja teisele poole §-d 32 ja 33. Antud liigitamist võiks põhjendada §-de 32 ja 33 omavahelise seotusega, mis väljendub töökohtade läbiotsimisel sageli avalduvates probleemides. Nimelt otsitakse ametiruumidest tihti majanduskuritegude tõendamise seisukohalt tähtsust omavaid dokumente. Paraku ei suuda kohtueelne menetleja aga alati toiminguga teostamiskohas dokumendi tõenduslikku tähtsust hinnata ning seega võetakse ära hulk kaustu, millest suur osa ei pruugi kriminaalasjas mingit tähtsust omada. Seega annab selline situatsioon isikule põhjuse esitada kaebuse Kriminaalmenetluse seadustiku § 91 lg 1 alusel, millest tuleneb, et läbiotsimise eesmärgiks on võtta ära kriminaalmenetluses tähtsust omavad dokumendid. Seega leitakse, et antud toiminguga rikutakse põhiõigusi omandi ja valduse puutumatusele.

Illustreerimaks nimetatud probleemi, võib tuua näite 27.veebbruar 2003 koostatud Riigikohtu kohtuotsusest, kus AS KEK Trading International nõudis temaga seotud kriminaalmenetlustoimingute õigusvastaseks tunnistamist ja temale tekitatud kahju hüvitamist. Kaebusest tulenes, et ASi KEK Trading ruumidest otsiti tehinguid kajastavaid dokumente teise äriühinguga. Ära võeti aga ka kolmandate isikute dokumente, millel puudus seos AS KEK Trading tehingutega²⁷.

Eraelu puutumatust, mis tuleneb põhiseaduse §-st 26 on läbiotsimise seisukohalt keeruline eraldi välja tuua, kuna erinevalt Euroopa inimõiguste konventsiooni art-st 8 on põhiseaduses perekonna- ja eraelu puutumatus jagatud mitme erineva paragrahvi vahel (sh §33)²⁸. See aga ei tähenda, et antud paragrahvis nimetatud põhiõigust läbiotsimise toimetamisega rikkuda ei saaks.

Eesti Vabariigi Põhiseaduse Kommenteeritud väljaandes on öeldud, et eraelu füüsilist ja vaimset puutumatust võib riivata ka isiku läbiotsimine²⁹. Kriminaalmenetluses võib läbiotsimise toimetamisel läbiotsida isiku, kui tema kohta on alust arvata, et ta läbiotsimiskohal varjab otsitavat objekti. Seega juhul, kui läbiotsimise ajal viibib ruumis ka teisi isikuid, kes ei pruugi kriminaalasjaga seotud olla, peab nende läbiotsimiseks vajalik

²⁷ Riigikohtu halduskolleegiumi 27.veebbruar 2003.a otsus asjas nr 3-3-1-9-03.

²⁸ Truuväli, E- J. jt. 2002. Eesti Vabariigi Põhiseadus Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 226

²⁹ samas, 229

alus olema põhjendatud. Vastasel juhul on isikul õigus esitada prokurörile kaebus ja nõuda läbiotsimisega tekitatud moraalset kahju.

2.2 Läbiotsimisest tingitud tervisekahju tekitamine

Tõendite kogumise seisukohast on tähtis, et ei riivataks kogumises osaleja au ja väärikut ega ohustataks tema elu või tervist ega tekitataks põhjendamatult varalist kahju. Paraku on läbiotsimine uurimistoiming, mille läbiviimine võib suure tõenäosusega tekitada isikus põhjendatud või põhjendamatut pahameelt menetlustoimingu läbiviimise või määruse koostamise peale. Sellest tulenevalt võib isik esitada kaebuse, kas materiaalse või moraalse kahju tekitamise kohta või hoopis mõlema peale korraga.

Õigusleksikoni järgi tähendab moraalne kahju „õiguste rikkumisega isikule tekitatud mittevaralist kahju (muu hulgas füüsilist ja hingelist valu ja kannatust)³⁰.” Seega kuulub igasugune tervisekahjustus, nii vaimne kui füüsiline, sinna juurde. Kuna hingelise valu suurust või tõsidust on raske hinnata ja mahutada rahalisse väärtusse, siis on seda ka raske rahaliselt hüvitada. Selle kohta on Riigikohtu halduskolleegium öelnud, et „mittevaraline kahju pole otseselt rahaliselt mõõdetav, selle eest makstav rahaline hüvitis on ühiskonnas kokkuleppeline³¹.”

Üheks selliseks probleemi ilmnemise näiteks on Riigikohtu 10. juuni 2005.a lahend, kus käsitletakse vandeadvokaadi kaebust Tartu Vangla peale. Kaebus seisnes selles, et Tartu Vangla ei lasknud vandeadvokaadil kui kaitsjal kinnipeetavaga kokku saada, kuna otsus kinnipeetava kriminaalasjas oli juba tehtud ning seega leidis vangla, et vandeadvokaadil on õigus kohtuda kinnipeetavaga kui esindajal üldistel alustel. Vandeadvokaat leidis, et kuna kinnipeetavaga tuli kokku saada üldistel alustel, allutati teda solvavale, au ja väärikut alandavale protseduurile - läbiotsimisele, millega tekitati talle moraalne kahju. Riigikohus leidis, et kaitsja staatust ei saa põhimõtteliselt lugeda lõppenuks seni, kuni säilib seaduslik võimalus kaitsealuse huvides mistahes korralise või erakorralise kohtukaebuse esitamiseks. Seega ei ole põhjendatud kaebaja käsitlemine kinnipeetava esindajana ning kaitsja

³⁰ Maurer, K. 2000.Õigusleksikon. Tallinn: Interlex, 111

³¹ Riigikohtu halduskolleegiumi 14. detsember 2006.a otsus asjas 3-3-1-56-06

läbiotsimine üldistel alustel. Vastavalt riigivastutuse seadusele § 9 lg 1 hüvitatakse mittevaraline kahju süüliselt väärikuse alandamise, tervise kahjustamise, vabaduse võtmise, kodu või eraelu puutumatuse või sõnumi saladuse rikkumise, au või hea nime teotamise korral³². Kuna vandeadvokaat väitis, et õigusvastane läbiotsimine alandas ja solvas teda ja tegemist oli tema au ja väärikust alandava protseduuriga, siis ei olnud kohtul põhjust kahelda, et isiku läbiotsimine oli põhjendamatult ning võis alandada tema väärikust.³³

Riigikohtu lahenditest nähtub, et isikule tekitatav moraalne kahju ei saa olla tingitud ainult materiaalse kahju põhjustamisega kaasnevatest psüühilist laadi tagajärgedest, vaid peab olema ka eraldi tuvastatav. See tähendab, et kui läbiotsimisega tekitatakse isikule varalist kahju, mille nägemine ja tunnistamine isikut vihastab või ärritab, siis ei tulene sellest automaatselt isiku õigus moraalse kahju hüvitamisele, vaid moraalne kahju peab olema tõestatud eraldi või lisaks lõhkumise faktile. Seega peab ka puutumuses olevatele isikutele, vanuritele või lastele tekitatud moraalne kahju olema tõestatud muuga kui ainult läbiotsimise fakti või selle toimetamise reeglite rikkumisega, millega on tekitatud varalist kahju.

2.3 Igamise teel saadud vara omanikult äravõtmine

Läbiotsimise toimetajate jaoks tulenevad paljud komplikatsioonid just eraõigust reguleerivatest sellistest õigusnormidest, mis jätavad vallasasja kuuluvuse täpselt reguleerimata, kuid annavad omanikele õiguse asja hiljem kohtu kaudu välja nõuda. Selliseks probleemiks võib kujuneda asjaõigusseaduse § 110, mille kohaselt tekib vallasomand igamisega, kui isik valdab vallasasja heauskselt ja katkematult viie aasta jooksul³⁴. Kui heauskse omandamise puhul peab vallasasi olema omaniku käest välja läinud tema tahte kohaselt (omanik andis vallasasja hoiule, kasutada, rentis või andis selle välja), siis igamise puhul selle nõude täitmist nõutud ei ole. Samuti ei ole igamise puhul nõutud veel heauskse omandamise juures tähtsust omavat võõrandaja teovõime või

³² Riigivastutuse seadus 02.05.2001.- RT I 2001, 47, 260, RT I 2006, 48, 360

³³ Riigikohtu halduskolleegiumi 10. juuni 2005.a otsus asjas 3-3-1-30-05

³⁴ Asjaõigusseadus 09.06.1993.- RT I 1993, 39, 590, RT I 2005, 59, 464

volituste olemasolu kindlakstegemist. Ainsana peab vallasasja omandaja olema heauskne asja võõrandaja suhtes. Seega on igamine võimalik siis kui asja heauskne omandamine lubatud ei ole, andes võimaluse kuritegelikul teel saadud vara uuele omanikule üleminekuks.³⁵

Läbiotsimise teostajatele igamisega tekkivate probleemide näitlikustamiseks võiks tuua välismaalt varastatud autode läbiotsimise käigus äravõtmisega tekkiva olukorra. Kui välismaalt on varastatud sõiduauto, mille kadumisest saab selle omanik teada alles mitmeid nädalaid hiljem, siis ei pruugita õigeaegselt jõuda sisestada varastatud auto andmeid rahvusvahelistesse andmebaasidesse. Seega võib varastatud sõiduauto saabuda võltsitud autodokumentidega Eestisse ja siin jõutakse see ka arvele võtta, ilma et ARK'il oleks andmeid selle VIN koodiga auto varguse kohta. Kui nüüd kunagi hiljem kriminaalinspektor avastab isiku andmeid kontrollides ja tema sõiduauto VIN koodi rahvusvahelises tagaotsimises olevate autode VIN koodidega võrreldes, et auto on varastatud välisriigist, tekib ametnikul õigustatud kahtlus auto seaduslikus päritolus. Paraku tekib aga läbiotsimise käigus auto äravõtmisel ja selle asitõendina välisriigile üleandmisel probleem, mis tuleneb Eestis kohaldatavast eraõigusest. Nimelt on uuel heausksel omanikul, kui vallasasi on endiselt omanikult varastatud, kadunud või muul viisil tema tahte vastaselt tema valdusest välja läinud ja esialgne omanik ei ole viie aasta jooksul seda temalt välja nõudnud, õigus saada igamise teel vallasasja omanikuks. Omanikuküsimus seob endas aga kohtuvaidlust, millega tuleb kindlaks teha, kas isik valdab asja heauskselt, katkematult, vaidlematult viie aasta jooksul nagu omanik või mitte. Mõlemal juhul on raskendatud auto äravõtmine ja asitõendina väljaandmine välisriigile, kuna selle toiminguga võidakse rikkuda läbiotsimisele allutatud isiku omandi puutumatust.

³⁵ Pärna, P. 2004. Asjaõigusseadus kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura, 221

3. LÄBIOTSIMINE

Eesti Vabariigi põhiseaduses § 33 on sätestatud, et kellegi eluruumi, valdusesse ega töökohta ei tohi tungida ega neid ka läbiotsida, välja arvatud seadusega sätestatud juhtudel ja korras avaliku korra, tervise või teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks, kuriteo tõkestamiseks, kurjategija tabamiseks või tõe välja selgitamiseks kriminaalmenetluses³⁶. Sellest lähtuvalt on kohtueelsel menetlejal õigus kriminaalmenetluses sekkuda isikute eraellu ning eirata kodu või vara puutumatus, kui selle eesmärgiks on kaitsta õiguspäraselt teiste isikute huve.

Läbiotsimise mõiste on kirjas Kriminaalmenetluse seadustikus § 91 lg 1, mille kohaselt on läbiotsimise eesmärk leida hoonest, ruumist, sõidukist või piirdega alalt asitõendina kasutatav või konfiskeeritav objekt, kriminaalasja lahendamiseks vajalik dokument, asi või isik või kuriteoga tekitatud kahju hüvitamiseks arestitav vara või laip või tabada tagaotsitav³⁷. Seega on läbiotsimise õiguspäraseks läbiviimiseks vaja eelnevalt kindlaks määrata toimingu eesmärk, mis seisneb kriminaalmenetluse seisukohast tähtsust omavate objektide või isikute välja selgitamises ja nende leidmises. Samuti tuleb seejuures ka kindlaks teha ruumid, mille läbiotsimisel vajalikud isikud või objektid leida loodetakse, vältimaks toiminguga põhjustada võidavat liigset kahju kodu, vara ja eraelu puutumatusele.

3.1 Läbiotsimise eesmärk ja õiguslik alus

Vastavalt Kriminaalmenetluse seadustiku §-le 91 lg 2 võib läbiotsimist toimetada prokuratuuri määruse või kohtumääruse alusel. Läbiotsimismääruses peab olema märgitud läbiotsimise eesmärk ja läbiotsimise põhjendus.³⁸

³⁶ Eesti Vabariigi Põhiseadus 28.06.1992.- RT 1992, 26, 349 ,RT I 2003, 64, 429

³⁷ Kriminaalmenetluse seadustik 12.02.2003.- RT I 2003, 27, 166, RT I 2006, 48, 360

³⁸ sama

Läbiotsimise eesmärgiks on Kriminaalmenetluse seadustiku § 91 lg 1 järgi läbiotsimise kohast leida:

- 1) asitõendina kasutatav või konfiskeeritav objekt;
- 2) kriminaalasja lahendamiseks vajalik dokument või asi;
- 3) arestitav vara;
- 4) tagaotsitav, laip.

Vastavalt Kriminaalmenetluse seadustiku §-le 91 lg 1 võib läbiotsimiskohaks olla:

- 1) hoone (näiteks laohoone);
- 2) ruum (näiteks elu-, töö-, äri-, ettevõtte- ja teenistusruum. Ka lühiajaliselt kasutatavad viibimiskohad);
- 3) sõiduk;
- 4) piirdega ala (näiteks õu, aed).³⁹

Läbiotsimismääruses peab olema märgitud, mis aadressil läbiotsimist toimetatakse. Kui läbiotsimise objektiks on eramu, millel võib olla kõrvalhooneid, siis tuleb eelnevalt selgeks teha, kas neid soovitakse läbi otsida ja vastavalt otsusele see läbiotsimismääruses ka märkida. Vastupidisel juhul oleks läbiotsimine kõrvalhoonetes lubamatu, kuna puudub prokuratuuri määrus (alus) läbiotsimise toimetamiseks soovitud kõrvalruumides.

Saavutamaks edu, peab peaeesmärk olema piisava üksikasjalikkusega täpsustatud. Vastasel juhul jääb läbiotsimisel puudu vajalikust ametialasest suundumusest.⁴⁰ Piisava eesmärgi ja põhjenduseeta võidakse tekitada ülemäära kahju isikute kodu, vara ja eraelu puutumatusse. Võib juhtuda, et läbiotsimise teostamisel ei leita ühtegi eelnevalt läbiotsimismäärusesse märgitud otsitavat objekti. Sel juhul on võimalus, et kohtueelsel menetlejal ei olnud piisavalt andmeid objektide või isiku asukoha kohta või jõuti otsitavad esemed läbiotsimiskohast eemaldada. Esimesel juhul tekitatakse läbiotsimistoiminguga isikule, kelle pool toimingut läbi viidi, põhjendamatut kahju kodu ja eraelu puutumatusse, mis oli tingitud puudulikust informatsioonist. Samuti võib ilma piisava eesmärgita tekitada läbiotsimistoiminguga isikule varalist kahju, kui kohtueelne menetleja ei ole eelnevalt

³⁹ Kergandberg, E, Sillaots, M. 2006. Kriminaalmenetlus. Tallinn: Juura, 300

⁴⁰ Weston, P. B, Wells, K. M. 1997. Criminal Investigation. New Jersey: Prentice Hall, 18

selgeks teinud, mida läbiotsimise käigus otsitakse. See tähendab, et kahtluse korral võidakse ära võtta dokumente või asju, millel ei ole tähtsust kriminaalasja lahendamisel. Antud probleemide avaldumise põhjusteks on ebapiisav informatsioon ja oletused, mis ei tugine faktilistel asjaoludel või kriminalistikalistel kogemustel.

Läbiotsimise toimetamise puhul on oluline teada, et vastavalt Kriminaalmenetluse seadustiku §-le 91 lg 5 võib läbiotsimismääruseta läbiotsida isiku, kelle kohta on alust arvata, et ta läbiotsimiskohal varjab otsitavat objekti või isiku, kes on kahtlustatavana kinnipeetud või vahistatud. Ilma prokuratuuri loata võib vastavalt Kriminaalmenetluse seadustiku §-le 91 lg 3 edasilükkamatutel juhtudel teostada läbiotsimist ka uurimisasutuse määruse alusel, kuid seejärel tuleb läbiotsimisest prokuratuurile teatada 24 tunni jooksul, kes otsustab läbiotsimise lubatavaks tunnistamise.⁴¹

Kriminaalmenetluse seadustikus on sätestatud läbiotsimise eesmärk ja läbiotsimise põhjendus. Küllaldase aluse olemasolu nõuet, mis oli märgitud Kriminaalmenetluskodeksis § 139 lg 1, enam sätestatud ei ole⁴². Selle kohaselt pidid kriminaalasjas olema kogutud andmed, mille põhjal oleks alust arvata, et otsitav objekt on teatud ruumis, paikkonnas või isiku juures. Vastasel juhul oleks läbiotsimine lubamatu⁴³. Autori arvates tõstaks selline seadusesäte isikutes turvatunnet ning vähendaks kodu, vara või eraelu puutumatus põhjendamatu rikkumist. Läbiotsimisel ei lähtutaks oletustest, mis ei tugine kriminaalmenetluses kogutud andmetele või kriminalistikalistele kogemustele.

3.2 Läbiotsimise põhiprintsiibid ja rakendamine

Läbiotsimise eesmärk on leida asitõendina kasutatav või konfiskeeritav objekt, kriminaalasja lahendamiseks vajalik dokument või asi, arestitav vara, laip või tabada tagaotsitav. Seejuures on tähtis, et toimingu läbiviimisel lähtutakse Kriminaalmenetluse seadustiku § 64 lg 1 tulenevatest tõendite kogumise üldtingimustest, mille kohaselt

⁴¹ Kriminaalmenetluse seadustik 12.02.2003.- RT I 2003, 27, 166, RT I 2006, 48, 360

⁴² Kergandberg, E, Sillaots, M. 2006.Kriminaalmenetlus. Tallinn: Juura, 300

⁴³ Lindmäe, H. 1995. Menetlustaktika I. Tallinn: Juristide Täienduskeskus, 123

kogutakse tõendeid viisil, mis ei riiva kogumises osaleja au ja väärikust, ei ohusta tema elu või tervist ega tekita põhjendamatult varalist kahju⁴⁴.

Inglismaa seadustest tulenevalt on läbiotsimist reguleerivaid üldpõhimõtteid eirates kogutud asitõend seadusevastane, isegi kui sooritatud toiming oma üldolemuselt seda ei ole⁴⁵. Samad põhimõtted kehtivad ka Eestis, kus kohtueelsel menetlejal on oluline arvestada läbiotsimise toimetamisel tõendite kogumise üldtingimusi, et ei tekiks olukordi, kus toimingule allutatud isikul tekib õigus välja nõuda toiminguga tekitatud moraalne või materiaalne kahju, või kus toimingu läbiviimisest oleneks tõendite lubatavus kohtus.

Nii eesti kui ka ameerika seadusandlusest tulenevalt tohib läbi otsida vaid neid kohti, mis on läbiotsimismääruses kirjas. Toimingu käigus otsitakse esemeid, mis asuvad oletatavalt läbiotsimismääruses kirjeldatud asukohtades.⁴⁶ Sellise kitsenduse eesmärgiks on kaitsta läbiotsimisele allutatud isikuid puuduliku info või ebapiisava eesmärgiga teostatavate läbiotsimiste eest. Kindlustades, et läbiotsimisest ei kujuneks „kalapüük”, lootuses midagi leida, ega läbiotsimismäärusest „kalastus- või jahiluba”⁴⁷.

Vältimaks toimingule allutatud isikule põhjendamatult varalise kahju tekitamist on vastavalt situatsioonile kasulik toimingusse kaasata vastava eriala ekspert. Näiteks võiks majandustegevuse dokumentide äravõtmisele kaasata maksuametniku, raamatupidamisksperti või audiitori, kes hindaks, kas dokumendil on tõenduslikku tähtsust⁴⁸. Samuti oleks võimalusel otstarbekas kutsuda läbiotsimise juurde isik, kelle ülesandeks oleks ära tunda kriminaalasjas tähtsaid esemeid⁴⁹. Sellise isiku kaasamine aitaks väiksemate inimressurssidega leida kriminaalasjas tähtsust omav ese. Seejuures vähendaks kindel teave otsitava eseme kohta toimingule allutatud isikule põhjendamatult varalise kahju tekitamise võimalust.

Olenevalt kuriteost ja kuriteo jälgede kaotamise võimalusest tuleb kohtueelsel menetlejal asjaoludest lähtudes kindlaks määrata aeg toimingu läbiviimiseks. Edasilükkamatutel juhtudel, kui kohtueelsel menetlejal on alust arvata, et läbiotsimisega viivitamisest võidakse

⁴⁴ Kriminaalmenetluse seadustik 12.02.2003.- RT I 2003, 27, 166, RT I 2006, 48, 360

⁴⁵ Delmas-Marty, M, Spencer, J. R. 2002. European Criminal Procedures. Cambridge: University Press, 123

⁴⁶ Adams, T.F, Kruttsinger, J. L. 2000. Crime Scene Investigation. New Jersey: Prentice Hall, 39

⁴⁷ sama

⁴⁸ Lindmäe, H. 1995. Menetlustaktika I. Tallinn: Juristide Täienduskeskus, 127

⁴⁹ samas, 128

kriminaalasjas tähtsust omavaid objekte hävitada või peita, on lubatud läbiotsimist toimetada ka öösel. Kui läbiotsimine võib segada ettevõtte või organisatsiooni tööd ning ei ole alust tõendite hävitamist karta, on soovitatav ametiruumide läbiotsimine korraldada väljaspool tööaega.⁵⁰

Vastavalt Kriminaalmenetluse seadustiku § 91 lg-le 8 tehakse läbiotsimise rakendamisel isikule ettepanek anda välja läbiotsimismääruses märgitud objekt. Kui ettepanek jäetakse täitmata või kui on alust arvata, et seda on järgitud osaliselt, toimetatakse otsinguid⁵¹. Antud sätte eesmärgiks on lihtsustada ametnike tööd ning kaitsta isikut võimalike läbiotsimistoiminguga kaasnevate ebamugavuste eest. Seega on autori arvates kohtueelsele menetlejale pandud kohustus märkida läbiotsimismäärusesse kõik otsitavad esemed, et anda isikule võimalus vabatahtlikult välja anda kriminaalmenetluse seisukohast tähtsust omavad objektid ja säästa end või oma perekonnaliikmeid toimingu läbiviimisest. Kuna läbiotsimistoiming peab olema põhjalik, siis ei tohiks olla kohtueelsel menetlejal alust karta, et toimingule allutatud isik võib püüda otsitavate esemete leidmist takistada või muul viisil segada.

Situatsioonis, kus kohtueelse menetleja ettepanek otsitavad esemed välja anda jäetakse täitmata või täidetakse seda osaliselt, tuleb toimetada läbiotsimist. Enne läbiotsimist on tähtis teha selgeks selle eesmärk. Kui uurijal on alust arvata, et läbiotsimiskohas võib olla toime pandud isikuvastane kuritegu, kaasatakse läbiotsimisse kriminalistikaekspert, kelle ülesandeks on tuvastada verejälgi või koguda muid kiu või DNA proove. Kuna selliste asitõendite leidmine nõuab toimingu läbiviimisel suuremat täpsust, siis tuleb läbiotsimist toimetada põhjalikumalt. Täpsema toiminguga kaasneb paratamatult ka suurem kahju isiku varale.

Proportsionaalsuse põhimõttest lähtudes võib tõendite hankimisel kahjustada isiku vara määral, mis ei ole suurem kui kahjustusest saadav tulu. Proportsionaalsuse põhimõttest tulenevalt peaks läbiotsimine olema kohases suhtes oletatava kuriteo raskusega⁵². Samuti peavad olema läbiotsitavad kohad samas suurusjärgus otsitava esemega. See tähendab, et automaki otsimisel ei lõigata puruks madratseid ega võeta üles põrandalaudu, mida

⁵⁰ Lindmäe, H. 1995. Menetlustaktika I. Tallinn: Juristide Täienduskeskus, 128-129

⁵¹ Kriminaalmenetluse seadustik 12.02.2003.- RT I 2003, 27, 166, RT I 2006, 48, 360

⁵² Kergandberg, E, Sillaots, M. 2006.Kriminaalmenetlus. Tallinn: Juura, 301

võidakse teha narkootilise aine leidmise eesmärgil, vaid lähtutakse lisaks peidukoha tõenäosuse hindamisele ka läbiotsitavale isikule tekitatavast varalise kahju suurusest võrreldes kuriteo raskusega.

Probleemiks läbiotsimise korral võivad olla ka situatsioonid, kus otsitav ese, dokument või raha on peidetud haige lapse juurde või lapse voodisse. Samuti kuriteos kahtlustatava isikuga kooselava vanainimese asjade sekka. Peitja usub, et kohtueelsel menetlejal on ebameeldiv tülitada haiget või äratada magavat imikut või traumeerida vanainimest. Samas teevad uurija jaoks olukorra keeruliseks veel tõendite kogumise üldtingimused, mille kohaselt kogutakse tõendeid viisil, mis ei ohusta isiku elu või tervist.⁵³ Sellistel juhtudel peab kohtueelne menetleja käituma taktitundeliselt, et mitte tekitada liigset kahju.⁵⁴

Ruumidesse või panipaikadesse mittepääsemise korral tuleb läbiotsimisele allutatud isikul anda võimalus lukud võtmega avada. Võtme puudumisel on kohtueelsel menetlejal õigus lukk lahti murda. Seejuures tuleb aga vältida liigseid purustusi. Lukutaga asuvad esemed tõstetakse toimingu ajal panipaigast välja. Samas peab kohtueelne menetleja meeles pidama, et otsingute lõpetamisel tuleb asjad tõsta nende endisele kohale, eesmärgiga taastada ruumis esialgne olukord.⁵⁵

Pehme mööbli, vatiteki, patjade ja madratsi kontrollimisel tuleb ese esmalt läbi katsuda või torkida seda torkevardaga. Ositava eseme leidmisel tuleb see sealt eemaldada õmbluseid lahti lõigates. Põhjendamatu on madratsist eseme leidmisel madrats pealt katki lõikuda, et ese kätte saada, kuna vara oluliselt vähem kahjustav viis oleks teha sisselõiked selle külgedele, mille kaudu ese sealt eemaldada.⁵⁶

Läbiotsimise toimetamisel ühiselamus on kohtueelsel menetlejal läbiotsimismääruse alusel õigus vaadata läbi ainult selle isiku, kelle juures läbiotsimine toimub kapp, voodi. Vajadusel on õigus läbiotsida ka üldkasutatavaid ruume. Teisi samas ruumis elavaid isikuid ega nende voodit ja kappi ei tohi ilma eraldi koostatud läbiotsimismääruseta läbi otsida.⁵⁷

⁵³ Kriminaalmenetluse seadustik 12.02.2003.- RT I 2003, 27, 166, RT I 2006, 48, 360

⁵⁴ Lindmäe, H. 1995. Menetlustaktika I. Tallinn: Juristide Täienduskeskus, 132

⁵⁵ sama

⁵⁶ sama

⁵⁷ samas, 136

Probleeme tekitavad veel olukorrad, kus lisaks otsitavatele esemetele leitakse esemeid, mille puhul võib tekkida kahtlus nende seaduslikus päritolus. Sel puhul peab kohtueelne menetleja kindlaks tegema, kas toimingule allutatud isikul on dokumente, mis tõendaksid esemete päritolu ning omandiõigust. Dokumentide puudumisel tuleb vaadelda asjaolusid, mis viitavad eseme ebaseaduslikule päritolule. Eseme väärtus ei ole koskõlas isiku sissetulekuga, leitud esemete hulk on suurem kui seda eeldaks ühe isiku või perekonna vajadus, esemeid on püütud peita. Asjaolude ilmnemisel ja põhjendatud kahtluse korral on kohtueelsel menetlejal õigus teadmata päritoluga esemed ära võtta.⁵⁸

3.3 Toimingule allutatud isikute õigused

Menetlusosalise ja menetlusvälise isiku õigus vaidlustada uurimisasutuse ja prokuratuuri tegevus on sätestatud Kriminaalmenetluse seadustiku §-des 228-232. Antud paragrahvidest tulenevalt on uurimisasutuse või prokuratuuri tegevuse peale kaebamise õigus ka menetlusvälisel isikul. See tähendab, et uurimistoimingu läbiviimisel on õigus uurimisasutuse peale kaevata ka uurimistoimingule allutatud isikuga puutumuses olevatel isikutel. Kui läbiotsimise käigus on ära võetud kriminaalmenetlusse mittepuutuvaid esemeid ja dokumente ning sellega on tekitatud põhjendamatut varalist kahju, siis on õigus uurimisasutuse peale kaevata suurema ettevõtte puhul ka teistel juhtkonna liikmetel. Kui läbiotsimine on toimunud ühiselamus, siis on õigus uurimisasutuse peale kaevata ka teisel seal elaval isikul, kui ta tunneb, et talle on tekitatud põhjendamatult varalist kahju või tema au ja väärikust on riivatud. Analoogselt võib uurimisasutuse peale kaevata ka menetlusväline isik, kes on heauskne omanik, kellelt on läbiotsimise käigus asitõendina äravõetud auto, mida soovitakse saata asitõendina välisriiki⁵⁹. Kui isik tunneb, et uurimistoiminguga rikutakse tema õigusi, võib vastavalt Kriminaalmenetluse seadustiku § 228 lg-le 1 esitada prokuratuurile kaebuse uurimisasutuse menetlustoimingu või määruse peale⁶⁰.

⁵⁸ Lindmäe, H. 1995. Menetlustaktika I. Tallinn: Juristide Täienduskeskus, 137

⁵⁹ Kergandberg, E, Sillaots, M. 2006. Kriminaalmenetlus. Tallinn: Juura, 406

⁶⁰ Kriminaalmenetluse seadustik 12.02.2003.- RT I 2003, 27, 166, RT I 2006, 48, 360

Kaebuse esitamise protseduuriline käik on sätestatud Kriminaalmenetluse seadustiku VIII peatüki 5. jao erinevates paragrahvides ning see sisaldab endas erinevaid kaebemenetlusi. Esimeseks astmeks on prokuratuurile uurimisasutuse menetlustoimingu või määruse peale esitatav kaebus, mis peab sisaldama endas määrust või menetlustoimingut, mida vaidlustatakse või millises osas vaidlustatakse. Samuti kaebuses esitatud taotluse sisu ja põhjendust. Teiseks astmeks on õigus esitada kaebus enne süüdistusakti koostamist Riigiprokuratuurile prokuratuuri määruse või menetlustoimingu peale. Kui prokuratuur või Riigiprokuratuur on kaebuse saanud on neil õigus 30 päeva jooksul otsustada kas: jätta kaebus rahuldamata; rahuldada kaebus täielikult või osaliselt; tühistada vaidlustatud määrus või peatada vaidlustatud menetlustoiming täielikult või osaliselt. Kui kaebaja ei nõustu kaebuse läbivaadanud Riigiprokuratuuri määrusega, on tal õigus esitada kaebus maakohtu eeluurimiskohtunikule, kelle tööpiirkonnas vaidlustatud määrus või menetlustoiming on tehtud. Eeluurimiskohtunik vaatab kaebuse läbi 30 päeva jooksul kaebuse saamisest. Seejärel koostab ta määruse, mis on lõplik ja edasikaebamisele ei kuulu.⁶¹

Juhul, kui menetlusosalise või menetlusvälise isiku kaebus saabub prokuratuuri pärast süüdistusakti kohtusse saatmist, edastatakse see kriminaalasja arutavale kohtule. Samas on nii menetlusosalisel kui ka menetlusvälisel isikul õigus kaevata uurimisasutuse ja prokuratuuri määruse või menetlustoimingu peale ka hilisemas kohtumenetluses, kui isik leiab, et sellega on rikutud tema õigusi ja tekitatud talle materiaalsel või moraalsel kahju. Samuti vaidlustada uurimistoiminguga saadud tõendi lubatavust kui toimingu tegemisel on oluliselt rikutud menetlusõigust⁶².

Kriminaalmenetluse seadustiku § 310 lg-st 2 tulenevalt jäetakse õigeksmõistva kohtuotsuse korral menetlusosalise või menetlusvälise isiku tsiviilhagi läbi vaatamata. Sel juhul selgitab kohus menetlusosalise või menetlusvälise isiku õigust pöörduda kahju hüvitamiseks tsiviilhagiga tsiviilkohtusse.⁶³

Üheks näiteks menetlusvälisele isikule kahju tekitamisest on Riigikohtu halduskolleegiumi 8. juuni 2006 aasta kohtuotsus, milles mõisteti Keskkriminaalpolitseilt menetlusvälisele

⁶¹ Kriminaalmenetluse seadustik 12.02.2003.- RT I 2003, 27, 166, RT I 2006, 48, 360

⁶² Kergandberg, E, Sillaots, M. 2006.Kriminaalmenetlus. Tallinn: Juura, 405

⁶³ samas, 409

isikule välja läbiotsimisel äravõetud BMW X5 registreerimistunnistusega tekitatud kahju. Nimelt otsis Keskkriminaalpolitsei 24. septembril kriminaalasja 01221000002 raames läbi OÜle X kuuluvad ruumid eesmärgiga leida off-shore ettevõtete dokumente ja sularaha. Läbiotsimise käigus võeti ära OÜ X juhatuse liikme kasutusrendilepingu alusel valduses ja kasutuses oleva maasturi BMW X5 registreerimistunnistus. Selle toimingu peale esitas kaebuse teine OÜ X juhatuse liige, kelle juhatuse liikme suhtes läbiotsimist läbi viidi. Kaebaja sõnul ei olnud kriminaalasi seotud temaga, samuti ei rakendatud läbiotsimist tema suhtes. Kaebaja vaidlustas läbiotsimise ja registreerimistunnistuse võetuse põhjendusega, et läbiotsimisel peab uurija ära võtma ainult kriminaalasjas tähtsust omavad esemed ja dokumendid ning antud toiming on vastuolus PS § 32 sätestatud omandi puutumatusega. Selle peale esitas kaebaja 9. oktoobril 2002 Tallinna Prokuratuurile läbiotsimise kohta kaebuse, milles nõudis registreerimistunnistuse tagastamist. Vastuses kaebajale teatas Tallinna Prokuratuuri prokurör, et uurijale on antud korraldus registreerimistunnistus tagastada. 20. novembril 2002, pooleteist kuud pärast prokuröri teadet registreerimistunnistus tagastati. Kuna kaebaja leidis, et registreerimistunnistuse äravõtmise tulemusel ei saanud ta sõidukit antud perioodil kasutada, tekitati talle materiaalselt kahju, mis on võrdne selle perioodi auto kasutusliisingu maksete ja kindlustusmaksete summaga. Kahju hüvitamiseks pöördus kaebaja ringkonnakohtusse, kus leiti, et eseme või dokumendi äravõtmiseks puudub alus juhul, kui äravõetud dokumendi seose puudumine kuriteosündmusega on ilmne ning vastupidise põhjendamiseks mõistlikku seletust uurimisasutus ei esita. Antud juhul ei ole menetlusõigust rikutud ja kohtueelse menetleja tegevus on määrustepärane. Seejärel esitas kaebaja kassatsioonikaebuse Riigikohtusse, kus leiti, et vähemalt alates 9.oktoobrist 2002 puudus alus sõiduki tehnilise passi tagastamata jätmiseks. 9.10.2002 .a prokuröri kirjast nähtub, et ta andis uurijale selge korralduse dokument tagastada. Pealegi ei nähtu kohtumenetluse käigus kogutud tõenditest, et nimetatud dokumendiga seoses oleks pärast dokumendi ära võtmist mingeidki toiminguid tehtud. Eeltoodu alusel rahuldab Riigikohus kaebaja kaebuse osaliselt ning mõistis Keskkriminaalpolitseilt kassaatori kasuks välja kokku 10 000.- krooni.⁶⁴

⁶⁴ Riigikohtu halduskolleegiumi 8.juuni 2006.a otsus asjas nr 3-3-1-18-06

3.4 Edasised toimingud läbiotsimisel leitud ja äravõetud esemetega

Kriminaalmenetluse seadustiku 9. jaos on sätestatud läbiotsimisel äravõetud asitõendite ja dokumentide hoidmise kord ja edasised rakendatavad meetmed⁶⁵. Esmaseks toiminguks läbiotsimisel äravõetud asitõendite ja dokumentidega on välja selgitamine, millised dokumendid või asitõendid omavad kriminaalmenetluses tõendamise seisukohalt tähtsust ja millised mitte.

Selleks, et mitte tekitada olukordi, kus ettevõttelt on ära võetud suur hulk kaustu, kus on sadu või tuhandeid lepinguid, milleta ei saa ettevõtte jätkata oma majandustegevust ning millega tekitatakse põhjendamatut kahju, on tarvis peale läbiotsimise toimetamist välja selgitada, millistel dokumentidel on tõendusteabe seisukohast tähtsust ja millistel mitte. Antud probleemi kergendamisele aitab kaasa Kriminaalmenetluse seadustiku § 125 lg 5, mille kohaselt teeb menetleja vajaminevast ära võetud dokumendist omanikule koopia, mille vastavust originaalile kinnitab ta oma allkirjaga koopial⁶⁶.

Probleeme võib tekitada veel kiiresti riknevate asitõendite äravõtmine. Kiiresti riknevate asitõendite puhul tuleb tõsiselt kaaluda, kas on mõtet seda üldse ära võtta või äravõtmise korral see omanikule, seaduslikule valdajale tagastada⁶⁷. Kui hilisema uurimise käigus ei suudeta ära tõestada asitõendi ebaseaduslikku päritolu, siis hiljem ei ole võimalik seda enam tagasi anda. Seega on menetlejal peale asitõendivaatlust, kui kiiresti rikneva kauba ebaseaduslikku omastamist ei ole tuvastatud, otstarbekam kaup selle omanikule tagastada, et ei tekiks tsiviilhagi esitamise õigust uurimisasutuse vastu.

3.5 Probleemid esemete ja dokumentide äravõtmisel

Kriminaalmenetluses on kuriteo asjaolude selgitamiseks, kurjategija avastamiseks ning tema süü tõendamiseks tarvis koguda tõendeid. Vastavalt Kriminaalmenetluse seadustiku §

⁶⁵ Kriminaalmenetluse seadustik 12.02.2003.- RT I 2003, 27, 166, RT I 2006, 48, 360

⁶⁶ sama

⁶⁷ Kergandberg, E, Sillaots, M. 2006.Kriminaalmenetlus. Tallinn: Juura, 191

63 lg-le 1 on tõend „kahtlustatava, süüdistatava, kannatanu ja tunnistaja ütlus, eksperdiarvamus, eksperdi antud ütlus ekspertiisiakti selgitamisel, asitõend, uurimistoimingu, kohtuistung ja jälitustoimingu protokoll või muu dokument ning foto või film või muu teabesalvestis⁶⁸.” Nimetatud loetelu lõpetab Kriminaalmenetluse seadustiku § 63 lg 2, mis ütleb, et kriminaalmenetluses on tõend ka antud loetelus loetlemata tõend. See teeb kohtueelse menetleja töö raskemaks, kuna sisuliselt ei ole ette antud tõendite piire, mida on uurijal tarvis tõendamise eesmärgil koguda. Sellest lähtuvalt peab kohtueelne menetleja vastavalt oma pädevusele suutma leida tõendeid, mis omavad kohtus kahtlusaluse süüstatamisel tähtsust.

Keeruliseks teeb kohtueelse menetleja töö Kriminaalmenetluse seadustiku § 61, mille kohaselt ei ole ühelgi kohtueelses menetluses kogutud tõendil ette kindlaksmääratud jõudu, vaid tõendite tähtsus kujuneb nende kogumis kohtu siseveendumuse kohaselt⁶⁹. Seega ei saa kohtueelne menetleja olla täiesti kindel, kas tema kogutud tõendil on kohtus tõendamise seisukohalt tähtsust või mitte. Õnneks on antud probleem lahendatud kohtueelse menetleja kasuks Riigikohtu seisukohaga, et eseme või dokumendi äravõtmiseks puudub alus juhul, kui äravõetud dokumendi või eseme seose puudumine kuriteosündmusega on ilmne ning vastupidise põhjendamiseks mõistlikku seletust uurimisasutus ei esita⁷⁰. Sellest tulenevalt võib kohtueelne menetleja läbiotsimise läbiviimisel ära võtta eseme või dokumendi, mille tõenduslikus tähtsuses ta ei pruugi kindelgi olla. Oluline on siiski, et kaasa võetud tõend oleks kuriteosündmusega seotud. Menetlusalusele isikule tekitatud kahju ei võeta arvesse, kui tõendi hindamiseks kuluv aeg on optimaalne ja eseme või dokumendi tagastamine toimub viivitamata peale prokurörile esitatud kaebuse rahuldamist ja uurimisasutusele täitmiseks määramist.

⁶⁸ Kriminaalmenetluse seadustik 12.02.2003.- RT I 2003, 27, 166, RT I 2006, 48, 360

⁶⁹ sama

⁷⁰ Riigikohtu halduskolleegiumi 8.juuni 2006.a otsus asjas nr 3-3-1-18-06

4. LÄBIVIIDUD UURIMUSE ANALÜÜS

Lõputöö raames läbiviidud uurimus seisneb aastatel 2004- 2006 Põhja Politseiprefektuuris kriminaalmenetluste käigus toimetatud läbiotsimiste analüüsimises. Järgnevalt teeb töö autor kokkuvõtte Harju Maakohtu Liivalaia kohtumaja kriminaaltoimikute analüüsist ning selle tulemustest. Lähtuvalt uuringu tulemustest töös püstitatud hüpotees kas kinnitatakse või lükatakse ümber.

4.1. Uurimuse kirjeldus

Uurimistöös on autor püstitanud hüpoteesi: piisav eeltegevus ja informatsioon võimaldavad läbiotsimistoimingu läbiviimise vähem põhiõigusi riivavamal viisil.

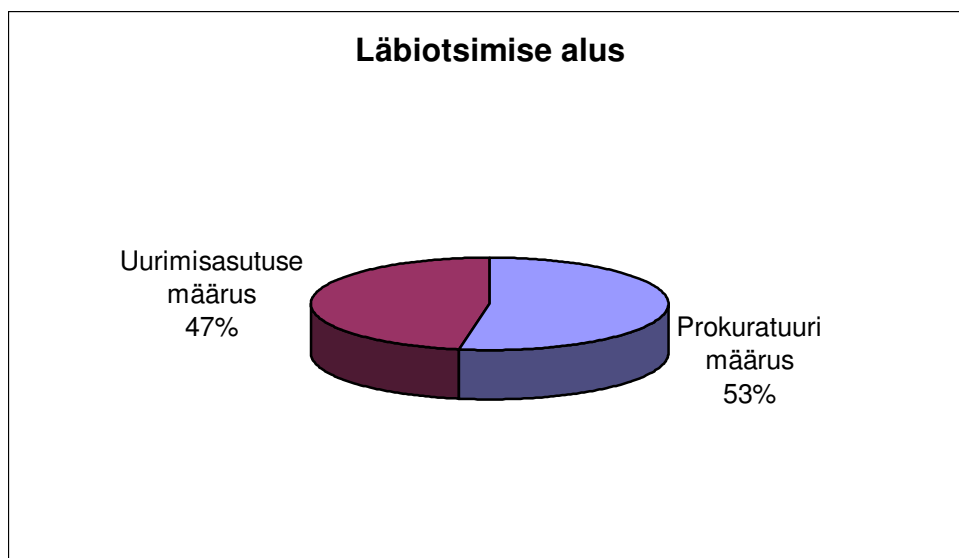
Hüpoteesi tõestamiseks või ümberlükkamiseks uuris autor Harju Maakohtu Liivalaia kohtumajas asuvates kriminaaltoimikutes sisalduvaid läbiotsimismäärusi ja läbiotsimise protokolle, millede paremaks analüüsimiseks koostas töö autor vastava ankeedi (vt lisa 1). Uuringu aluseks olid erinevates kriminaalasjades 56 erinevas kriminaaltoimikus sisalduvad läbiotsimismäärused ja läbiotsimise protokollid.

Erinevat liiki kriminaalasjades toimetatud läbiotsimiste analüüsimine annab töö autorile objektiivse ülevaate sellest, mil määral kajastub läbiotsimismääruses toodud läbiotsimise eesmärk ja põhjendatus läbiotsimise tulemustes ja läbiotsimise protokollis.

Uuringu tulemustest selgub, kas eeltegevus ja informatsioon on olnud piisav vältimaks toimingule allutatud isikute põhiõiguste riivamist.

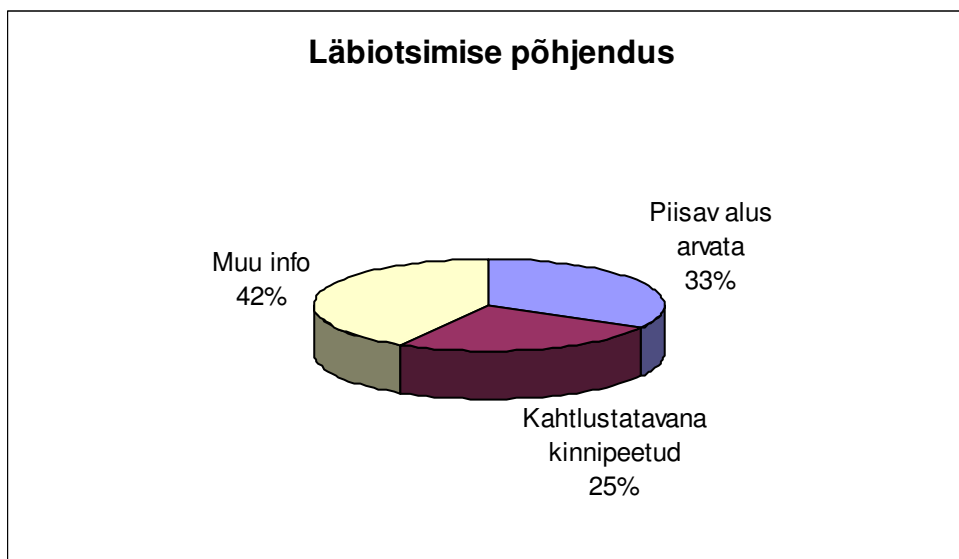
4.2 Uurimuse analüüs ja tulemused

Põhiseaduse §-st 33 tulenevalt ei tohi tungida kellegi eluruumi, valdusesse ega töökohta ega neid ka läbi otsida, välja arvatud avaliku korra, tervise või teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks, kuriteo tõkestamiseks, kurjategija tabamiseks või tõe väljaselgitamiseks kriminaalmenetluses, millest tulenevad avaliku võimu ühed tähtsamad piirangud läbiotsimiste rakendamisel. Nimetatud sättega kehtestatud eesmärki täidavad ka Kriminaalmenetluse seadustiku § 91 lg 4 p-d 1, 2, mille kohaselt on eelnevalt läbiotsimise toimetamisele tarvis kindlaks määrata läbiotsimise eesmärk ja põhjendus, et välistada avaliku võimu ülesannete täitmisel, kas või mittevaralise kahju tekitamist toimingule allutatud isikutele.

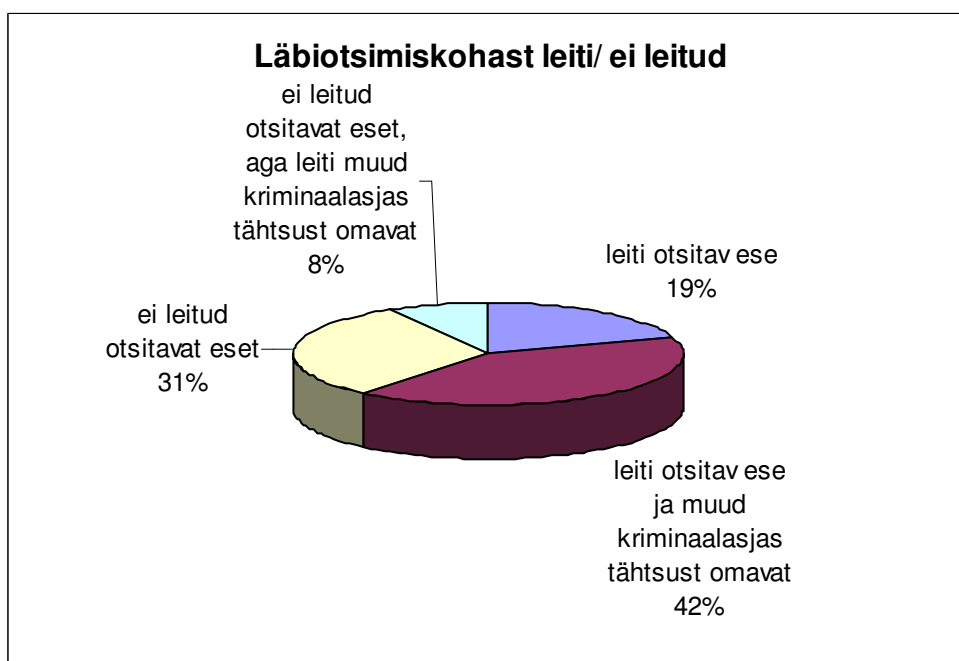
Joonis 1: Läbiotsimise toimetamine uurimisasutuse ja prokuratuuri määruse alusel

Joonisel 1 on välja toodud mitmel protsendil juhtudest viidi läbiotsimine läbi eelneva prokuröri loaga ja mitmel protsendil edasilükkamatul juhul. Jooniselt nähtub, et valimis olnud kriminaalasjade raames 53 % juhtudest teostati läbiotsimist eelneva prokuröri loaga ja 47 % edasilükkamatul juhul.

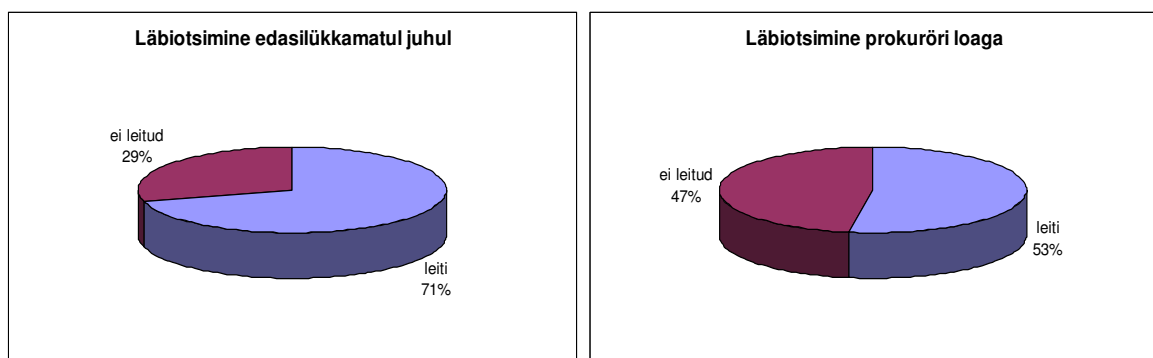
Joonis 2: Läbiotsimise põhjendus

Joonisel 2 on läbiotsimismääruste uurimisest lähtudes välja toodud, et 42 % juhtudest põhjendatakse läbiotsimise vajalikkust eelnevalt kogutud infoga (operatiivinfo; informatsioon, et isik tegeleb ebaseadusliku tegevusega), 33 % piisava alusega ja 25 % juhtudest oli isik eelnevalt kahtlustatavana kinni peetud.

Joonis 3: Läbiotsimiskohal otsitavate esemete leidmise ja mitteleidmise suhe

Joonisel 3 on suhtarvuna ära toodud kui tihti leiti eelnevalt läbiotsimismääruses kajastuv otsitav ese, kui sageli leiti otsitav ese ja muud kriminaalasjas tähtsust omavat, kui tihti ei leitud otsitavat eset, kuid leiti muud kriminaalasjas tähtsust omavat ning kui sageli ei leitud ei otsitavat eset ega muud kriminaalasjas tähtsust omavat. Jooniselt nähtub, et otsitav ese koos muu kriminaalasjas tähtsust omavaga leiti 42 % läbiotsimistest kui eelnevalt otsitavat eset leiti ainult 19 % kõigist uuritavatest juhtudest. Samas ainult 8 % läbiotsimistest ei leitud otsitavat eset, vaid leiti muud tähtsust omavat, ja koguni 31 % läbiotsimistest ei leitud ei otsitavat eset ega muud kriminaalasjas tähtsust omavat.

Joonis 4: Läbiotsimine uurimisasutuse määruse alusel

Joonis 5: Läbiotsimine prokuratuuri määruse alusel

Joonisel 4 on näidatud sarnaselt joonisele 3, kui tihti leiti eelnevalt läbiotsimismääruses kajastuv otsitav ese ning kui tihti otsitavat eset ei leitud. Erinevuseks kahe tabeli vahel on joonisel 4 kujutatud leidmise ja mitteleidmise suhe edasilükkamatul juhul kui ka prokuröri läbiotsimismäärusega. Edasilükkamatul juhul leiti eelnevalt otsitav ese 71 % uuritud läbiotsimistest ja otsitavat eset ei leitud vaid 29 % juhtudest. Samas eelneva prokuröri loaga läbiotsimiste toimetamisel leiti otsitavat eset ainult 53 % juhtudest ja ei leitud koguni 47 % juhtudest.

4.3 Uurimuse tulemusena tehtavad järeldused hüpoteesi kohta

Diplomitöös püstitas autor hüpoteesi: piisav eeltegevus ja informatsioon võimaldavad läbiotsimistoimingu läbiviimise vähem põhiõigusi riivavamal viisil.

Kriminaalmenetluse seadustiku kommenteeritud väljaandes on välja toodud põhimõtted, et läbiotsimise läbiviimiseks peab olema küllaldane alus arvata, et otsitav objekt asub teatud kohas ning see peab tuginema faktilistel asjaoludel või kriminalistikalistel kogemustel. Uurimustulemustest ilmnes, et läbiotsimismääruses täpseid faktilisi asjaolusid enamasti välja ei olnud toodud. Põhjendused olid enamike läbiotsimistoimingute puhul sarnased ning neid võis jagada sisu järgi kolme põhigruppi: politseile on laekunud informatsioon, on piisav alus arvata ja et isik on kahtlustatavana kinnipeetud. Küllaldase aluse olemasolu nõuet iseloomustab joonis nr 3 millest nähtub, et 8 % läbiotsimistest ei leitud läbiotsimismääruses kirjeldatud eset ega ka muud kriminaalmenetluses tähtsust omavat.

Kriminaalmenetluse seadustiku kommenteeritud väljaandes on kirjas, et läbiotsimise eesmärk ja läbiotsimisobjektid peavad määruses olema nimetatud niivõrd kui võimalik. Uuringu tulemusest selgus, et üldjuhul ei olnud läbiotsimismääruses kõiki läbiotsimisobjekte märgitud või puudus nende kohta eelnev teave. Jooniselt nr 3 nähtub, et 42 % juhtudest leiti otsitav ese kui ka muud kriminaalmenetluse seisukohast tähtsust omavat. Seevastu läbiotsimismääruses eelnevalt nimetatud otsitavat eset ilma kriminaalmenetluse seisukohast muude tähtsust omavate esemeteta leiti ainult 19 % kõigist uuritud läbiotsimistest.

Uurimuse analüüsist tulenes, et edasilükkamatutel juhtudel teostatud läbiotsimistel leiti läbiotsimismääruses nimetatud ese 71 % juhtudel kui prokuröri loaga teostatud läbiotsimistel leiti eelnevalt läbiotsimismääruses nimetatud ese 53 % juhtudest. Tulemuse põhjal võib oletada, et läbiotsimise toimetajad mõistavad küllaldase aluse olemasolu nõuet ning kaheldava aluse korral ei soovita läbiotsimist otseselt enda nimel läbi viia. Samas võib edasilükkamatel juhtudel läbiotsimistulemuste kõrge näitaja olla tingitud sundsituatsioonidest, kus politseile laekub kindel teave ning sellest kohustus asitõendite hävitamise kartuses kiirelt tegutseda.

Kriminaalmenetluse seadustikust tuleneb, et läbiotsimise eesmärgiks on leida kriminaalmenetluse lahendamiseks vajalik dokument, asi või isik või kuriteoga tekitatud kahju hüvitamiseks või konfiskeerimiseks arestitav vara või laip või tabada tagaotsitav. See tähendab, et läbiotsimist toimetatakse sel juhul kui on olemas teave, et toiminguga oma

eesmärk ka saavutatakse. Vastasel juhul ei ole läbiotsimine kohane ning isikul on õigus esitada kaebus näiteks Riigivastutuse seaduse § 9 lg 1 süüliselt väärkuse alandamise, tervise kahjustamise, kodu või eraelu puutumatuse, au või hea nime teotamise või põhiseaduse § 33 kodu puutumatuse nõuete rikkumise kohta.

Uurimuse tulemusena võib öelda, et piisav eeltegevus ja informatsioon võimaldavad läbiotsimistoimingu läbiviimise vähem põhiõigusi riivavamal viisil kuna küllaldase aluse korral on läbiotsimine õigustatud ning on seadusest tuleneva eesmärgi täitmisele suunatud.

KOKKUVÕTE

Lõputöö koosneb kolmest teooriat sisaldavast peatükist ja läbiviidud uuringust. Esimeses peatükis on autor käsitlenud isiku põhiõigusi ning välja toonud Eesti Vabariigi Põhiseaduse paragrahvid ja Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklid, millest tulenevad läbiotsimisega kaasneda võivad kahjud. Lõputöö teises peatükis on käsitletud puutumuses olevaid isikuid võrdsustades neid läbiotsimisele otseselt allutatud isikutega, kuna nende põhiõigused ja Kriminaalmenetluse seadustikust tulenevad õigused on samaväärsed otseselt läbiotsimisele allutatud isikute õigustega. Kolmandas peatükis on töö autor välja toonud läbiotsimisega kaasneva peamise probleemistiku, põhimõtted, taktikalised soovitusel ja võimalikud kaasnevad tagajärjed.

Lõputöö eesmärk oli uurida läbiotsimisega seonduvaid probleeme ja tagajärgi ning konkretiseerida avaliku võimu kandjate õigusi ja kohustusi läbiotsimistega seonduvalt, et muuta läbiotsimise toiming vähem kaheldavusi ja probleeme tekitavaks nii avaliku võimu kandjale kui toimingule allutatud isikule.

Peamiselt tõi lõputöö autor välja kolm läbiotsimisega seonduvat probleemi nii läbiotsimisele allutatud isikule kui läbiotsimise läbiviijale. Selleks analüüsis autor tõendite kogumise üldtingimusi ning nende eiramisest tulenevat võimalikku kahju kriminaalmenetlusele ja läbiotsimisele allutatud isikule. Materiaalse ja mittemateriaalse kahju tekitamist ning sellest tulenevat tsiviilhagi esitamise õigust avaliku võimu kandja suhtes. Tõendite tähtsuse kujunemist ja sellest kohtueelsele menetlejale kui läbiotsimisele allutatud isikule tulenevat probleemistikku.

Töös püstitatud hüpotees, piisav eeltegevus ja informatsioon võimaldavad läbiotsimistoimingu läbiviimise vähem põhiõigusi riivavamal viisil, leidis uurimuse tulemustes kinnitust.

Analüüsides Harju Maakohtu Liivalaia kohtumajas olevates kriminaaltoimikutes sisalduvaid läbiotsimisprotokolle ja –määrusi, leidis töö autor, et üldjuhul on läbiotsimise põhjendus formaalne ning ühelaadne. Läbiotsimise eesmärk on määrukses kirjeldatud

napisõnaliselt ja üldiselt, mida iseloomustab ka mitmetel juhtudel kasutatud lause: ja muud kriminaalmenetluse seisukohast tähtsust omavat.

Analüüsi tulemusena selgus, et 42 % kõigist juhtudest leiti otsitav ese kui ka muu kriminaalasjas tähtsust omav ese. 31 % juhtudest ei leitud otsitavat eset, kuid leiti muud kriminaalmenetluse seisukohast tähtsust omavat. 19 % läbiotsimistest leiti ainult määruses eelnevalt märgitud ese ja 8 % juhtudest ei leitud otsitavat eset ega muud tähtsust omavat.

Tulemustest lähtudes jõudis autor arvamusele, et enamikul juhtudel ei olnud läbiotsimisele eelnev informatsioon piisavalt põhjalik, kuna eesmärk oli kirjeldatud napisõnaliselt ning ei tekitanud veendumust piisava informatsiooni olemasolus. Antud asjaolule viitas ka põhjendatuse ühelaadsus ja uuringu tulemus, millest nähtus, et 39 % juhtudest ei leitud läbiotsimismääruses kirjeldatud eset.

Uuringust ja lõputöös kajastuvast lähtudes on autor arvamisel, et piisav eeltegevus ja informatsioon tagavad läbiotsimise läbiviimise vähem põhiõigusi riivavamal viisil, kuna eelinformatsioon aitab ennetada põhjendamatut materiaalse või mittemateriaalse kahju tekitamist ja kodu puutumatuse rikkumist.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Темой дипломной работы является „Обыск как вмешательство в конституционные права”. Работа написана на эстонском языке, и ее объем составляет 42 страницы. Работа содержит одно приложение: анкета анализа постановлений и протоколов обысков. При составлении дипломной работы было использовано 18 источников (в том числе и нормативные акты и решения суда), на которые в работе имеются сноски.

Целью работы является изучить теоретическую и практическую проблематичность, связанную с возможным причинением как материального так и морального ущерба, а так же со вмешательством в конституционные права человека посредством проведением обыска. Исходя из этого, определяются и основные ключевые слова, которые часто встречаются на протяжении всей работы: обыск, достаточные основания для обыска, цель обыска, материальный и нематериальный ущерб, неприкосновенность дома, собственности и частной жизни. В рамках работы автор разбирает касающееся обыска законодательство и приводит примеры сопутствующих обыску практических проблем.

В ходе работы автор изучил постановления и протоколы обысков, содержащиеся в уголовных делах Лийвалайавского судебного здания Харьюского Суда.

Новизна дипломной работы состоит в том, что ранее не появлялось работ, содержащих анализ результативности обысков и их соответствия постановлению.

VIIDATUD ALLIKATE LOETELU

Kirjandus:

1. Adams, T. F, Kruttsinger, J. L. 2000. Crime Scene Investigation. New Jersey: Prentice Hall.
2. Delmas-Marty, M, Spencer, J. R. 2002. European Criminal Procedures. Cambridge: University Press.
3. Kergandberg, E, Sillaots, M. 2006. Kriminaalmenetlus. Tallinn: Juura.
4. Lindmäe, H. 1995. Menetlustaktika I. Tallinn: Juristide Täienduskeskus.
5. Lõhmus, U. 2003. Inimõigused ja nende kaitse Euroopas. Tartu: Iuridicum.
6. Maruste, R. 2004. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja –vabaduste kaitse. Tallinn: Juura.
7. Maurer, K. 2000. Õigusleksikon. Tallinn: Interlex.
8. Pärna, P. 2004. Asjaõigusseadus kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura.
9. Truuväli, E- J. jt. 2002. Eesti Vabariigi Põhiseadus Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura.
10. Weston, P. B, Wells, K. M. 1997. Criminal Investigation. New Jersey: Prentice Hall.

Õigusaktid:

11. Asjaõigusseadus 09.06.1993.- RT I 1993, 39, 590, RT I 2005, 59, 464.
12. Eesti Vabariigi Põhiseadus 28.06.1992.- RT 1992, 26, 349 ,RT I 2003, 64, 429.
13. Kriminaalmenetluse seadustik 12.02.2003.- RT I 2003, 27, 166, RT I 2006, 48, 360.
14. Riigivastutuse seadus 02.05.2001.- RT I 2001, 47, 260, RT I 2006, 48, 360.

Kohtupraktika:

15. Riigikohtu halduskolleegiumi 10. juuni 2005.a otsus asjas 3-3-1-30-05.

16. Riigikohtu halduskolleegiumi 14. detsember 2006.a otsus asjas 3-3-1-56-06.
17. Riigikohtu halduskolleegiumi 27.veebruar 2003.a otsus asjas nr 3-3-1-9-03.
18. Riigikohtu halduskolleegiumi 8.juuni 2006.a otsus asjas nr 3-3-1-18-06.

LISAD

Lisa 1: Toimikute analüüs

1. Kuritegu, milles teostatakse läbiotsimist.....

2. Kas läbiotsimine viidi läbi ☐ eelneva prokuröri loaga ☐ edasilükkamatul juhul

Kui edasilükkamatul juhul, siis kas prokurör on lugenud selle hiljem ☐ õigustatuks
☐ mitteõigustatuks.

3. Kas läbiotsimise ajendiks olev informatsioon on saadud ☐ informaatorilt,
☐ kahtlustatavalt, ☐ kannatanult, ☐ tunnistajalt, ☐ operatiivinfo, ☐ mujalt.

4. Milline teave on olnud läbiotsimise ajendiks?

.....
.....

5. Kas eelneva informatsiooni põhjal ☐ on teada ☐ ei ole teada, kus otsitav ese, aine, isik asub.

Kui ei ole teada, siis mis on kirjutatud läbiotsimismäärusesse?

.....
.....

6. Kas läbiotsimismääruses ☐ on märgitud läbiotsitav ruum ☐ on märgitud läbiotsitav ruum koos kõrvalruumidega.

Kui läbiotsimismääruses ei ole märgitud kõrvalruume, siis kas ☐ on nendes teostatud läbiotsimist ☐ ei ole nendes teostatud läbiotsimist.

Kui läbiotsimismääruses ei ole märgitud kõrvalruume, kuid nendes on teostatud läbiotsimist, siis mida on ära võetud, ning kas ära võetud ainet, esemeid, dokumente on kasutatud tõenditena kohtus.

.....
.....

7. Isik, ese või aine, mida loodetakse läbiotsimisega leida.

.....
.....

8. Kas ☐ leiti ☐ ei leitud eelnevalt teada olev otsitav ese.

9. Kui ei leitud eelnevalt teada olevaid otsitavaid esemeid, siis kas leiti muid kriminaalasja lahendamisel tähtsust omavaid asju, dokumente, asitõendeid või konfiskeeritavaid objekte?

.....
.....

10. Kui leiti eelnevalt teada olevaid otsitavaid esemeid, siis kas leiti lisaks ka muid kriminaalasja lahendamisel tähtsust omavaid asju, dokumente, asitõendeid või konfiskeeritavaid objekte.

.....
.....

11. Kas leiti otsitav isik, keelatud ainet, esemeid?

.....
.....